

san hozzájárult irodalmunk megismertetéséhez a számos irodalmi folyóirat és lap (külön világirodalmi folyóirat Jugoszláviában nem jelenik meg), mind versek és elbeszélések közlésével, mind kritikai szóval — még ha ötletszerűen, szűkösen is. (Elismeréssel kell megemlíteni a spliti *Mogućnosti* 1965. évi április—májusi magyar számát, amely többek között klasszikus és modern költészetünket, mai próza- és drámairodalmunkat is bemutatta.) S nem hagyhatnánk figyelmen kívül a rádió- és televízióműsorok magyar irodalmi és drámai anyagát sem. Végül követnünk kellene a magyar dráma útját is a jugoszláv színpadon, amelyet egyelőre Örkény *Tótékjának* és *Macskajátékának*, Karinthy Ferenc *Négykezesének* és Hubay Miklós *Analízisének* belgrádi, zágrábi, ljubljanai és újvidéki bemutatói jeleznek. (Könyv alakban csak Gergely Sándor *Vitézek és hősök* című drámája jelent meg, még 1948-ban.)

Meg kell említenünk még azt is, hogy a jugoszláv kiadók figyelme az utóbbi években mind fokozottabban fordul a jugoszláviai magyar irodalom termése felé is, s több mint negyvenre tehető azoknak a köteteknek a száma, amelyek szerb-horvát, szlovén és macedón nyelven mutatják be a nemzetiségi, vajdasági magyar írókat és irodalmat. A nemzetiségi irodalmak fordításban való kiadását és fordítását külön támogatják is.

Néhány évvel ezelőtt Juhász Géza, az újvidéki Forum Könyvkiadó akkori főszerkesztője — aki maga is sokat tett és fáradozott a magyar és a jugoszláviai könyvkiadás összehangoltabb munkálkodása, együttműködése érdekében — *Sokasodó hajók a féltreteülés óceánjain* címmel kísérte meg összefoglalni irodalmaink közlekedésének tanulságait épp a magyar irodalom jugoszláviai, illetőleg a jugoszláv irodalom magyarországi közvetítésének kiadói eredményei alapján. Azóta ugyan nem telt el sok év, de tovább léptünk déli szomszédaink irodalmának magyar nyelven való kiadása terén is, s ha a magyar irodalom jugoszláviai kiadását a közbeeső időben nem is jellemzi számszerű fellendülés, mégis azt mondhatjuk, hogy néhány alapvető antológia, több vers- és prózakötet kiadása jelentős előrehaladás az irodalmunkról kialakuló jugoszláviai összkép hívebb és erőteljesebb megvonásában.

VUJICSICS D. SZTOJÁN

SZOVJETUNIO

„Hangos” vagy „csendes költészet”

VITA A HETVENES ÉVEK SZOVJET LÍRÁJÁRÓL

Az elmúlt néhány év során a magyar olvasó is észlelhette, hogy a szovjet irodalom nem is oly rég még igencsak harsány műfaja, a líra, a hetvenes évekre eléggé elcsendesedett. Az „új hullám” kavarta indulatok mostanra elcsitultak, s ezzel párhuzamosan a szovjet kritikai szóhasználatban terminussá, tendenciameghatározóvá vált maga az „elcsendesedés” folyamata; az ötvenes évek végén és a hatvanas években meghonosodott „hangos költészet” antonímiájaként polgárjogot nyert a „csendes líra” megjelölés. A szovjet irodalmi sajtó hasábjain többször elhangzott olyan vélekedés is, hogy nem egyszerűen hangváltásról van szó, hanem értékcsökkenésről, elbizonytalanodásról: a szovjet irodalom egykor vezető műfaja nem tud lépést tartani a korrallal, nem tud megfelelni a megváltozott társadalmi elvárásoknak. Ezzel szem-

ben mások nyereségként fogták fel az „elcsendesedést”: a harsányabb, publicisztikusnak mondott hanggal szemben a líra intellektuálisabbá, gondolatibbá válását hangsúlyozták. Ezek után került sor a moszkvai elméleti, kritikai folyóirat, a *Voproszi literatury* majd másfél évig tartó vitájára, amelyből ha nem is kapunk mindent eldöntő választ a vitatott kérdésekre, de képet alkothatunk a hetvenes évek lírájának nemcsak tüneti, hanem lényegi problémáiról is. A vélemények megosztását mutatják már a vita címében ágaskodó kérdőjelek is: *Költészet: krízis? felemelkedés? erőgyűjtés?* Az alábbiakban röviden ismertetjük az elhangzott fontosabb véleményeket, megállapításokat.

Jevgenij Vinokurov, a hazánkban is jól ismert és népszerű költő hozzászólásában hangsúlyozta: a legutóbbi években a kritika hangja objektívabb lett, jobban odafigyelnek a kritikások a különböző kísérletekre, jelenségekre, az eltérő hangvételre. Múltóban van a kritikai szélsőségek ideje, amikor egyrészt fenntartás nélkül dicsérték, másrészt megsemmisítő módon ledorongoltak. A hamis „objektivitás” mindig személytelenséghez vezetett. Az irodalom eltömegesedéséről, a grafománia terhodításáról szólva Vinokurov megállapítja, hogy nem újkeletű jelenségről van szó. A baj kezdte történi, ha a grafománia, mint olyan, irodalmi rangot kap, s különböző hókus-z pókusokkal elkápráztatja az olvasókat. Légüres térben nem létezhet igazi művészet, a költőknek vállalniuk kell a folyamatosságot a klasszikus hagyományokkal, át kell venniük a „századok váltóbotját”.

Jevgenij Jevtusenko kritikus és egyben önkritikus hozzászólásában elmondja: akkor kezdte irodalmi pályafutását, amikor a művészetben divatos volt a gigantomania. Mint korának gyermeke, ennek a gigantomániának a kanyaróján ő is átesett, szerencsére még irodalmi ifjúkorában. Kritikus hangon szól Jevtusenko az utóbbi évek lírájáról: a költészet újabban egy másfajta, szintén szövdményes betegségben szenved — a „törpeségben”. Nincs sem epikai, sem lírai lendület. Nincs igazi, aktív történetiség, amely a múltat és a jövő távlatait természetesen egyesítené. Gyanús lendületlenség van, amelynek a legfőbb jellegzetessége, hogy aprócska eredményekkel is megelegszik. Az orosz költészet jellegéről, természetéről, hagyományairól szólva, Jevtusenko hangsúlyozza: a nyugati lírában számos, úgynevezett ezoterikus költő volt, van, akik közül sokan jelentőset alkottak. Az orosz költészet ilyen nem ismert eddig sem, s ezután se fog, mert az ezoterizmus távol áll az orosz líra hagyományaitól, fő tendenciájától. Az orosz költészet a kezdetektől a nép lelkiismerete akart lenni, s ez a vállalás nincs fájdalom s együttérzés nélkül.

Sztanyiszlav Kunyajev hozzászólásában szintén költészet és kritika viszonyával foglalkozik, s némileg eltérő eredményre jut, mint korábban Vinokurov. Az ő véleménye, hogy a kritika leegyszerűsíti a költészetben végbemenő folyamatokat, szinte egy „kulturális kódrendszer” részévé avatja-degradálja a költői világképeket. De lehet-e beprogramozni a költő világot? Ilyen legfeljebb a tudományos-fantasztikus regényekben fordul elő. Bizonyos irodalmi jelenségekre a kritikások kényszerzubonyként erőltetik a maguk kreálta terminusokat. Ilyen a sokat emlegetett „csendes költészet” is, amelyet immár címeként használnak. Az ötvenes évek végén jelentkező „új hullám” hozadékáról megjegyzi: költői eredményeit nem szabad túlértékelni, felnagyítani. Tudnunk kell ugyanis, hogy abban az időben még élt és alkotott Anna Ahmatova, Alekszandr Tvardovszkij, Nyikolaj Zabolockij.

Jegor Iszajev ugyancsak a kritika erőszakolt tipizálási kísérleteit marasztalja el, mint az utóbbi évek jellemző tünetét. Szerinte a kritikában gyakori a költészet utilitáris, erőszakolt felosztása urbánus és falusi költészetre. De ahogyan a természet jelenségei sem válnak el élesen a városokban és a falvakban, éppúgy a költészetben sem határolhatók el ilyen prakticista módon a jelenségek, eredmények. Ki tudná megmondani például, hogy hová sorolható Tvardovszkij *Vaszilij Tyorkin* című poemája.

M. Csiszlov hozzászólásában a szovjet költészet egyik sajátos műfajával, a líra és az epika határán elhelyezkedő poemával foglalkozott. Hangsúlyozta: egy-egy irodalmi műfaj megújulása, továbbélése vagy agonizálása sohasem véletlen, a társadalmi fejlődéstől függetleníthető folyamat. Jellemző például, hogy a nagy sors-

fordulókat követően, amikor az epika, természetéből adódó lassúbb mozgásával követi csak az eseményeket, milyen nagy szerep jut a mozgékonyabb műfajoknak, így a lírának, és az epika, illetve a költészet jellemzőit sajátosan ötvöző s átalakító poémának. Emlékeztetőül utalhatunk itt Majakovszkijnak az Októberi Forradalmat követő nagylélegzetű, nagysodrású poémáira, vagy Tvardovszkij háborút követő műveire. És az sem véletlen, hogy a hatvanas évek elején beérkező „új hullám” költőinél olyan nagy szerephez jut a poéma, mint műfaj. (Jevtusenko *Bratszki Erőmű*, Voznyeszszkij *Óza*, Ahmadulina *Családfám* című poémájára gondoljunk.) Többen felvetették, hogy néhány mai költő poémája inkább emlékeztet versciklusra, így felmerül a kérdés: egyáltalán poémának nevezhetjük-e ezeket? A szó hagyományos értelmében semmiképp. Ezeket az újabb poémákat a szabad asszociációkra épülő, montázszerű építkezés jellemzi. Jevtusenko poémája, a „Szabadság”-szobor bőre alatt jó példa arra, hogy hová „fajult” a mai poéma. Műfaji rugalmasságára mi sem jellemzőbb, mint hogy nagy sikerrel játszották a színházak is. Körülírással ezt a típust publicisztikus-drámai poémának is mondhatjuk. Justunas Marcinkevičius litván költő *Mindaugas* című poémájára szintén a drámaiság, a drámai szerkesztésmód a jellemző, s egyben arra is jó példa: hogyan fogalmazódik meg a nemzeti gondolat egy megújuló-alakuló műfaj keretei között.

A világirodalom és a nemzetiségi irodalom kapcsolatával, kölcsönhatásával foglalkozik hozzászólásában Pavlo Movcsan ukrán költő. Hangsúlyozza, hogy a költészet számára nem lehetnek tiltott zónák, mert csakis így tudja egyszerre szem előtt tartani a világirodalmi folyamatokat, s egyben ügyelni a saját hagyományokra is. A líra határainak a kibővítését leginkább a fordítások szolgálják. Ukrán költői példákkal bizonyítja, hogy az újabb nemzedék tagjai nem véletlenül fordultak a fordítói munka felé. Dmitro Pavlicsko, Ivan Dracs és Vitalij Korotics szinte gyakrabban szerepelnek műfordításokkal, mint saját versekkel. Movcsan szerint az újabb ukrán líra megizmosodása részben ennek az intenzív műfordítói tevékenységnek köszönhető. A költészet és a költői nyelv krízisjelenségei akkor mutatkoznak, ha egyeduralkodóvá válik egy-egy költői séma: a „mindenekelőtt korszerűen” parancsa, vagy a sokat emlegetett „csendes költészet” ideája.

Jakov Helemszkij a költészet eltömegesedéséről szólva csatlakozik Vinokurov véleményéhez: nem újkéletű jelenségről van szó, de tudnunk kell, hogy az igazi értékeket csak ideig-óráig takarják el a silány, értéktelen fércművek. Az elsőköte-tesek közül is kiemelkedik az igazi tehetség, az első kötet tehát nem mindig jelent költői kezdetet, téblábolást — kész, kiforrott lírikust is mutathat. Helemszkij példaként Bella Ahmadulina indulását említi, ahol ez a lépés egyben a beérkezést is jelentette. Sokszor fontos, jelentős művek alig vagy egyáltalán nem kapnak súlyoknak megfelelő, értékelő kritikát — hangsúlyozza Helemszkij. Példaként említi Mikola Bazsan, Leonyid Pervomajszkij, Arkagyij Kulesov versgyűjteményét, amelyek langyos kritikái fogadtatása egyáltalán nincs összhangban költői értékeikkel. Nincs öreg és fiatal költő, „hangos” és „csendes költészet”. Költők és rimkovácsok, művészek és mesteremberek, tehetségek és középszerű költők vannak.

A *Voproszi litteraturi* vitája Alekszandr Mihajlov kritikus, irodalomtörténész zárszavával ért véget. Hangsúlyozta: bár az utóbbi időben az olvasók figyelmét inkább a szovjet próza kimagasló eredményei — Ajtmatov, Bondarev, Asztafjev, Bikov, Suksin stb. alkotásai — kötötték le, a hosszúra nyúlt vita bebizonyította, hogy a költészet iránt sem lankadt az érdeklődés. De nem mozdítja előre a vitát, s különösen nem a költészet ügyét az olyan vélemény, amikor V. Szolovjov kritikus csak úgy tudja elképzelni az irodalmat, s azon belül a lírát, mint reagálást a változó világ eseményeire. Így értékelni Borisz Szluckij, illetve Jevgenyij Jevtusenko költészetét, nyilvánvaló leegyszerűsítés, módszertani hiba. Ugyancsak elfogadhatatlan V. Szolovjov vélekedése egy másik fontos kérdéstről, a kritikus szerepéről. Szerinte a kritikusok nem a nézőtérre ülnek, hanem helyük a pódiumon van a költő mellett, s rájuk éppúgy, mint a költőre, várákozón tekint a század. A problémák sematikus leegyszerűsítésére idézi példaként A. Mihajlov V. Akatkin véleményét, aki a „csendes költészet” kapcsolatban megállapítja, hogy Andrej Voznyeszszkij már 1964-ben meg-

írta a *Csendet!* című versét, tehát már ekkor jelezte a hangváltást, a költői szerep megváltozását. Akatkin a pusztá kinyilatkoztatás után elfelejti a „csendes költészetre” való törekvés erkölcsi, társadalmi, pszichológiai hátterét elemezni, semmiféle átmenetet nem vesz észre, hanem szembeállítja a hetvenes évek lírai törekvéseit az ötvenes évek „hangos költészetével”. Pedig a költészetben végbemenő fejlődés nem ilyen sematikus egyszerű — a „hangostól” a „csendesig” ívelő —, mint azt a felületes szemlélő láttatja.

Mihajlov a továbbiakban hangsúlyozza: a vita résztvevőinek figyelmét nem kerülte el a művészi fejlődés egyik, ma is legfontosabbnak tartott problémája, a költészet nemzeti jellege. Gevorg Emin örmény költő és Guram Aszatyiani grúz kritikus polémiája ezzel kapcsolatos. A soknemzetiségű szovjet irodalom bőséges tapasztalattal szolgál arra, hogy az eszmei azonosság mellett a művészi megoldásokban milyen árnyalatok, sajátos színek, specifikus vonások lehetségesek. G. Emin helyesen kapcsolja össze a költészet elkötelezettségét, hazafiságát a nemzeti sajátosságok korszerű értelmezésével. Jól látja, hogy a líra nemzeti jellegének sztereotíp értelmezése egyrészt nemzeti beszűküléshez, másrészt a minden nemzeti hagyománytól elrugaszkodó „modernizmushoz” vezet. Alekszandr Mihajlov véleménye szerint a költészet nyelvének megítélésében az ő megállapításai is nélkülözik a dialektikát: Emin a nemzeti-nemzetiségi sajátosságok átélésében, átlényegítésében másodlagos funkciót tulajdonít az anyanyelvnek. Emin megállapításával száll vitába hozzászólásában G. Aszatyiani. Szerinte a nemzeti pszichikum különböző megnyilvánulásai az anyanyelv szövetében futnak össze, így ezeket az anyanyelv közvetíti legkifejezőbben. Aszatyiani hivatkozik Tvardovszkij és Ahmatova lírájára, akiknél az anyanyelv szintén a nemzeti létezés szimbólumává magasodik.

A fiatal kritikusok hányaveti, megalapozatlan ítélkezésére s a kritika erkölcsi tisztaságának védelmében idézi A. Mihajlov Voznyeszenszkij példáját. Szinte divattá vált az utóbbi években, hogy egyesek kirohanásokat intéznek Voznyeszenszkij költészete ellen — írja. Már-már azt kellene hinnünk, hogy munkássága művészetellenes, s Voznyeszenszkij lírai kezdeményei jelentik a legnagyobb veszélyt az orosz költői hagyományokra, líránk erkölcsi-esztétikai tekintélyére. Közben senki nem akarja észrevenni Voznyeszenszkijnél a költői nyelv megújítására tett törekvéseket. Kritikusai csakis a kudarcokrá összpontosítanak, legtöbbször a kiküzdött eredményt is balsikerként interpretálják.

Alekszandr Mihajlov végezetül felteszi a kérdést: mi jellemzi hát az utóbbi évek szovjet költészetét: *a krízis? a felemelkedés? az erőgyűjtés?* Bár a hozzászólók közül többen is pontosan körvonalaztak egy-egy részjelenséget, a végső választ majd a költők mondják ki. Remélhetőleg nem hozzászólás formájában, hanem — verseikkel.

BALLA GYULA